

کۆچبهریا قوتابییێن کورد بۆ ئەلمانیا (1945-1975)

عهلی عهلی هالو^{1*} و هۆزان سلیمان میرخان²

¹ کۆلیژا زانستین مروفایه تی، پشکا میژوویی، زانکویا دهوک ههریما کوریستانی-ئێراق. (alihalo1967@gmail.com)

² کۆلیژا زانستین مروفایه تی، پشکا میژوویی، زانکویا دهوک ههریما کوریستانی-ئێراق.

تاریخ الاستلام: 2023 / 11 / 2024/03 / 2024/06 تاریخ النشر: <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2024.12.2.1342>

کورتیا قهكۆلینی:

کۆچبهریا قوتابییێن کورد بۆ ئەلمانیا دناقههرا سالین - 1975 1945 ئی ب دیاردیه کا نوی و دهسپیکا قوناهه کا گرنگ یا کولتوری کوردی د میژوویا کوردان یا هه قهههه دا دهیته هژمارتن، چونکی پشتی ب دوماهی هاتنا جهنگی جیهانیی دووی کوردان 1939-1945 ئی هژماره ک قوتابییێن کورد ژ مالباتین دهوله مند و رهوشه نیه به مه به ستا خواندن چونه ئەلمانیا. د وی ده میدا ئە و که سین د خواستن ئاستی خوه یی زانستی و رهوشه نیهی بلند بکن دقیا قهستا وه لاته ک پیشکه فتی وه کی ئەلمانیا بکن، چونکی ئەو دهره فته ل وه لاتین وان به رده ست نه بوون. ههروه سا د سالین پینجی و شپستان یین سه دی بیستی دا هنده ک قوتابییێن دی یین کورد ب ریکا کورسیکیان خواندن چونه ئەلمانیا و هنده ک ئی ژبه رهوشا سیاسی یا دژوار ل کوردستانی کۆچبهری ئەلمانیا بوون. د ئەقی قهكۆلینی دا ههول هاتیه دان هنده ک پرسین گریدا ب کۆچبهریا قوتابییێن کورد قه بۆ ئەلمانیا دناقههرا سالین 1975 - 1945 ئی دا بهینه ئازراندن، ژوانا: ئەگه رین کۆچبهریا قوتابییێن کورد بۆ ئەلمانیا چیبون؟ هژمارا وان چهند بوو؟ جوری چالاکیان وان چیبون؟ ئەق و چهند پرسیاره کین دی کوه ئەقی بیافیدا هاتینه ئازراندن، ئەق قهكۆلینه ههولا به رسقدا نا وان ددهت ب پشتبه ستن ل سه ر ژیده رین میژوویی یین ره سه ن.

کلین قهكۆلینی: کۆچبهری، قوتابییێن کورد، ئەلمانیا، نه ورپا، زانکویان ئەلمانیا.

کوردستانی ب کورسیکیان خواندن (زماله دراسیه) یین دهوله تی چون ئەلمانیا رۆژهه لات و رۆژناقا.

1. پیشه کی

1.1. ئەگه رین ههلبژارتنا قهكۆلینی:

ئەگه رین ههلبژارتنا قی بابه تی بۆ هندی دزقریت کو کۆچبهری ئیک ژ دیارده یین مروقی- نیف نه ته وه ییه کو ل سه ر ئاستی قهكۆلیناندا گه له ک گرنگی پیده یته دان. گرنگیا قهكۆلینی ل سه ر کۆچبهریا قوتابییێن کورد بۆ ئەلمانیا بۆ وی قه ده گه ریت کو: یه که م، تیگه هشتنا رهوشا جفاکی و کولتوری یا کوردان ب تابه تی پشتی شه ری جیهانیی دووی. دووه م: تیگه هشتنا لایه نی مروقی و ههروه سا ئابوری یی کۆچبهری. سییه م: زانینا ئاستی چالاکی و رهوشه نیهی وی چاخی یا قوتابییێن کۆچبهری کورد ل ئەوروپا ب گشتی و ل ئەلمانیا ب تابه تی، ریکی بۆ قهكۆلینین ژیده تر خوشتر دکه ت.

2.1. پلانا قهكۆلینی:

پشتی ب دوماهی هاتنا شه ری جیهانیی دووی ل سال 1945 ئی هیدی هیدی هژمارا قوتابییێن کورد ل ئەلمانیا ژیده بوو، هه ر چهند سالین پینجیان وه کو دهسپیکا بزاقا کۆچکرنا کوردان به ره ق ئەلمانیا تیتته هژمارتن. ئەق قوناهه دابه شی دوو پیلین کۆچبهریا کوردان دبیت: پیلای ئیکی پشتی شه ری جیهانیی دووی دهسپیدکه ت و هه تا سال 1965 ئی به رده وام دبیت. پیلای دووی ئی سالین 1965-1975 ئی ب خوه قه ده گرت. قوتابییێن دهسپیکێ ژ هه ر چار پارچین کوردستانی بوون، لی هژمارا قوتابییێن کورد ل ئەلمانیا ژ باشوور و رۆژناقایی کوردستانی د ریزا ئیکی دا بوو و به ههرا پتر ژ وان ژ باشووری کوردستانی بوون، چونکی پشتی به رپا بوونا شوهره شا 14 ئی تیر مه ها 1958 ئی و رۆخاندا سیسته می پاشایه تی ل ئیراقی هنده ک مافین سیاسی و چاندی یین کوردان هاتن په ژراندن و هژماره ک کورد ژ باشووری

* قهكۆله ری به رپرس.

به‌رده‌وام دبیت و پیتلا دوویێ ژێ ساڵن 1965-1975 یی بخوه شه‌دگریته. (Sheikhamous,1989,p1)

د پیتلا ئیکێ دا هژمارا قوتابییێ کورد ل ئەلمانیا کیمبوو، ده‌سپیکێ تنێ ئه‌و چه‌ند که‌س بوون ژ مالباتین ده‌وله‌مه‌ند و ره‌وشه‌نبیر کو شیان و ده‌رفه‌ته‌ هه‌بوون ل زانکۆییێ ئەلمانیا بخوینن (Ammann,2000,S37)، ل ده‌سپیکێ وان ل سه‌ر کیسی خوه‌ دخواندن و ب تنێ چه‌نده‌ک ژ وان کورسیکیێ خواندنێ ییێ ده‌وله‌تێ هه‌بوون و پاشی بۆ هنده‌ک ژوان کورسیکیێ خواندنێ ب ریکاکۆمه‌لا خویندکارین کورد ل ئەوروپا (K.S.S.E)⁽ⁱ⁾ و پارتین کوردی هاتن دایبیکرن (Ammann,2000,S118-119). ئیک ژ که‌سایه‌تیین سیاسی ییێ کورد د.مه‌مه‌د سالح جومعه‌ سه‌ر ئەقی چه‌ندی دبیتیت: "ل سالا 1963 یی جه‌لال تاله‌بانی (1933-2017) یی سه‌ره‌دانا ئەلمانیا رۆژه‌لات کر و ده‌ه کورسیکیێ خواندنێ وه‌رگرتن و ب ریکاکۆمه‌لا خویندکارین کورد ل ئەوروپا ب سه‌ر قوتابییێ هه‌ر چار پارچین کوردستانی دا هاتن دابه‌شکرن" (چاڤیکه‌فتن دگه‌ل د. مه‌مه‌د سالح جومعه‌، 2022).

قوتابییێ ده‌سپیکێ ژ هه‌ر چار پارچین کوردستانی بوون، لی هژمارا قوتابییێ کورد ل ئەلمانیا ژ باشوور و رۆژئاقایی کوردستانی د ریزا ئیکێ دا بوون و به‌هرا پتر ژ وان ژ باشوور کوردستانی بوون، چونکی پشتی به‌ر پا بوونا شوهرشا 14 تیر مه‌ها 1958 یی و رۆخاندنا سیسته‌می پاشایه‌تی ل ئیراقی هنده‌ک مافین سیاسی و چاندی ییێ کوردان هاتنه‌ په‌ژراندن و هژماره‌ک ژ قوتابییێ کورد ژ باشوور کوردستانی ب کورسیکیێ خواندنێ ییێ ده‌وله‌تێ چونه‌ ئەلمانیا رۆژه‌لات و رۆژئاقا (Sheikhamous,1989,P5).

د پیتلا ئیکێ دا کوردین ل ئەلمانیا ب گشتی ژ گه‌نج و خورتین تاک پیک ده‌ات، کو د خواستن پشتی ب داوی ئینانا خواندنێ شه‌گه‌رن کوردستانی، لی به‌هرا پتر ل ئەلمانیا مان و هنده‌ک ژوان شه‌گه‌ریان وه‌لاتی. (Amman,2000,S11)

د پیتلا دوویێ دا کۆچه‌ریا قوتابیان 1965-1975 یی به‌رده‌وام بوو و د ماوی ئەفان سالاندا هژماره‌ک قوتابییێ کورد ب تایبه‌تی ژ باشوور کوردستانی ژ ئەنجامی شوهرشا کوردان دژی ده‌سته‌لاتدارین ئیراقی د ناهه‌را سالین 1975-1961 یی خوه‌ گه‌هاندن ئەلمانیا و وه‌لاتین دی گه‌هاندن (Sheikhamous,1989,P5)، هه‌ر وه‌سا پشتی به‌یانا 11 یی ئادارا 1970 یی ژ هژماره‌ک قوتابیان ژ باشوور ب کورسیکیێ خواندنێ ییێ ده‌وله‌تا ئیراقی چوون ئەلمانیا ب مه‌به‌ستا خواندنێ

ئه‌ف هه‌کۆلینه‌ ل سه‌ر سی ته‌وه‌ران و ده‌ره‌نجه‌ما دوماهیێ هاتیه‌ دابه‌شکرن. د ته‌وه‌ری ئیکێ دا میژوویا چوونا قوتابییێ کورد بۆ ئەلمانیا ده‌يته‌ هه‌کۆلین و هه‌روسا هۆکارین ده‌ره‌کی و نافخۆییێ قی کۆچه‌ریی شروقه‌ ده‌کته‌. ل ته‌وه‌ری دوویێ دا، ئامارین هژمارا قوتابییێ کورد ل ئەلمانیا ده‌يته‌ به‌حسکرن و ل ته‌وه‌ری سییێ و داویێ دا، چالاکي و به‌ره‌مه‌ین قوتابییێ کورد ل ئەلمانیا ده‌يته‌ به‌حسکرن و شروقه‌کرن. ل داویێ ده‌ره‌نجه‌ما قی هه‌کۆلینه‌ ده‌يته‌ دیارکرن.

3.1. میتودا هه‌کۆلینه‌:

د ئەقی هه‌کۆلینه‌دا ژ بلی هندێ کو ب شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی ریباز یان میتودا دیرۆکی د به‌حسکرن و هه‌گه‌رانا روویدان و پێشه‌اتاندا ب شیوه‌یه‌کی بابه‌تیانه‌ ل دویف ده‌می گرنگیا روویدانان هاتیه‌ بکار هیئان، چاڤیکه‌فتن و دیدار ژ دگه‌ل که‌سین دیده‌فان و پشکار د بوویه‌راندنا هاتینه‌ نه‌جامدان. د هه‌مانده‌ما ژبه‌ر جۆداهیا بوچوونان ژ لای ژێده‌ر و چاڤکانیان و هه‌ستیا‌ری و گرنگیا روویدانان د هنده‌ک بابه‌تان دا ریبازا شروقه‌کاری هاتیه‌ بکار ئینان.

4.1. ئاریشین هه‌کۆلینه‌:

بیگومان مرۆف د هه‌کۆلینه‌ بابه‌ته‌کی هوسا یی نوی و قوناغه‌کا هه‌ستیا‌ر دا تووشی ئاسته‌نگان دبیت، ب تایبه‌تی ژبه‌رکو هه‌کۆلین ل دۆر پێشه‌اتین قوناغه‌کی یه‌ د وه‌لاته‌کی بیانی دا، ب ده‌ستقه‌هینانا هه‌م ژێده‌ران کاره‌کی ب زه‌حمه‌ت بوویه، مه‌ ب هویری ل په‌رتوکخانه‌ و ژێده‌ریێ وه‌لاتی ئەلمانیا دا هه‌کۆلین ئەنجامدایه‌ و سه‌ره‌دانا هژماره‌کا بنگه‌هین ئه‌رشیقی باژیریێ جودا جودا ییێ ئەلمانیا کریه‌.

2. ته‌وه‌ری ئیکێ: میژوویا چوونا قوتابییێ کورد بۆ (ئه‌لمانیا) 1945-1975

پشتی ب دوماهی هاتنا شه‌ری جیهانیی دوویێ هیدی هیدی هژمارا قوتابییێ کورد ل ئەلمانیا ژێده‌بوو، هه‌ر چه‌ند سالین پینجیان وه‌کو ده‌سپیکا بزافا کۆچکرنا کوردان به‌ره‌ف ئەلمانیا تیتته‌ هژمارتن (Ammann,2000,S11)، لی ب دیتنا که‌سایه‌تیێ سیاسی کورد عومه‌ر شیخمووس ئەف قوناغه‌ پشتی شه‌ری جیهانیی دوویێ ده‌سپیدکه‌ت و هه‌تا 1975 یی هه‌کۆلینه‌، ئەف قوناغه‌ دابه‌شی دوو پیلین کۆچه‌ریا کوردان دبیت: پیتلا ئیکێ پشتی شه‌ری جیهانیی دوویێ ده‌سپیدکه‌ت و هه‌تا سالا 1965 یی

ب ریکا دەولەت، پارتین کۆمۆنیستی، پارت و کۆمەڵە یێن کوردی کورسیکیان خواندنێ بۆ قوتابیین کورد هاتن دابینکرن و هژمارە کوتابیین کورد ب مەبەستا خواندنێ چوونە ئەلمانیا رۆژەلات. ژبلی دابینکرن کورسیکیان خواندنێ، ئەلمانیا رۆژەلات ببوو پرە ک بۆ دەریازبوونا کوردان بەرەف ئەلمانیا رۆژئاڤا، چونکی وەرگرتنا فیزین ئەلمانیا رۆژەلات ساناهی بوو و دەریازبوون ئی ژ بەرلینا رۆژەلات بۆ بەرلینا رۆژئاڤا بۆ بیانان ساناهی بوو. ژبەر ئی ئیکێ قوتابیین کورد یین ب کورسیکیان خواندنێ ب ریکا بەرلینا رۆژەلات دەریازی بەرلینا رۆژئاڤا دبوون. لەورا پراڤیا قوتابیین کورد قەستا کۆمارا فیدرال یا ئەلمانیا دکرن، هەرەسا دەرفەتین کار و ژیانێ بەراورد دگەل وەلاتین دی باشتەر و پتر بوون (د. محەمەد سەڵح جومە، 2022). هەرەسا ئەلمانیا رۆژئاڤا ژبۆ چالاکێ و کارین سیاسی ئی ل راتر بوو، ژبەر هەلکەفتنا جوگرافی، کو دکەڤیتە نافەراستا ئورۆپا (رشدی، 2012، ل. 40). هەماندەم دا بۆچوونە ک دی ئی هەیه، کو ئەلمانی دگەل کوردان هەقسۆن، هەرەک جەمال نەبەز دبیت: "ژۆرە ی ژۆری ئو ئەلمانیا ئی کورد ئەناسن و هەوال و باسی کوردیان بیستوو، نیازیان باش و پاکە بەرامبەر کورد و کوردستان" (نەبەز، 1974، ص: 61).

3.2. هۆکارین ناخۆیی:

د سالیین پینجیان دا دەڤەرین کوردی ل ئیراق و سۆریا نەمازە کەرتین ئابۆری و پەرورەدی دا هەندەک پێشکەفتن ب خوە ڤە دیتن. د وان سالان دا ل هەر دوو وەلاتین ئیراق و سۆریا گۆڤورین پەیدا بوون و پێشکەفتن ب ریزەیی باشتەر بوون، تیکلیین خورت دناڤبەرا هەر دوو وەلاتین نافەری و وەلاتین ئورۆپا دا ب تاییەتی یین ئورۆپا رۆژەلات دا هەبوون (Sheikhamous, 1989, P2-3). هەرەسا پشیتی شۆرەشا 14 ئی تەموزا 1958 ئی، گۆڤورینە ک مەزن د دەستورێ ئیراقی دا چیبوو (نەبەز، 1974، ص: 61). ل گۆرە دەستورێ ئی سێستەمی کۆماری هات راگەھاندن، کورد وە ک هەڤەشێن عەرەبان هاتنە ناسکرن و گارانیتیکرنا مافین وان هاتەدان (Sheikhamous, 1989, p2). سیاسی و چاندی یین کوردان دەرفەت پەیدا بوون کو هژمارە ک قوتابیین کورد ئی ب کورسیکیان خواندنێ یین دەولەتی بچن ئەلمانیا (Ammann, 2000, S119)، چونکی حکومەتا ئیراقی پشیتی سالا 1958 ئی گەلە ک کورسیکیان خواندنێ بۆ قوتابیان دابینکرن (Sheikhamous, 1989, p2).

(چاڤیکەفتن دگەل د. محەمەد سەڵح جومە، 2022). دیڤا دوویی دا گۆڤورین د لایەنی جفاکی دا چیبوو و ژ چینیین نافین و خوارێ ئی و هەرەسا هەندەک ژ گوندان ئی ب ئارمانجا خواندنێ چوون ئەلمانیا، پاشی چەند قوتابیین ئن ئی چوون ژ دەرفە ب مەبەستا خواندنێ. (Sheikhamous, 1989, P5) ئەڤ قوناغە هەتا رادەیه ک ژۆر قوناغە کۆچبەریا قوتابیین کورد ب خوە یه و ئەم نکارین ل سەر هەبوونا جفاکە ک کوردی ل ئەلمانیا باخڤین، بەلێ بژارەیه ک کوردی ل ئەلمانیا دروست بوو کو کار و خەبات و چالاکیین وان گەلە ک بەرچاڤبوون.

1.2. هۆکارین کۆچبەریا قوتابیین کورد بۆ ئەلمانیا:

(1945-1975)

هەر چەند د ئەڤ قوناغی دا کۆچبەری هەلبژارتنە ک تاکە کەسی و ئازاد یا قوتابیین کورد ب خوە یه ب مەبەستا خواندنێ، ئانکو خواندن ب گشتی گاڤا ئیکێ یه ژ بۆ کۆچکرنێ. (Ammann, 2000, S119) لێ چەندین هۆکارین دەرهکی و نافخۆیی ئی پالدر بوون بۆ کۆچبەریا قوتابیین کورد.

2.2. هۆکارین دەرهکی:

شەری جیھانیی دوویی ب سەرکەفتنا وەلاتین هەڤەیمان و ئیکەتیا سۆڤیەت ب سەر ئەلمانیا نازی و هەڤالەندین وی ب دوماهی هات. ئی سەرکەفتنی گۆڤورینین مەزن د نەخشەیا سیاسی یا جیھانی دا دروستکرن، سەرئەنجام وەلاتین جیھانی پشیتی سالا 1945 ئی ب سەر هەر دوو کەمپین رۆژەلات و رۆژئاڤا دا هاتن دابەشکرن و قوناغە ک نوی یا هەڤرکیی دناڤبەرا هەردوو ئالیاندا دەسپیکر، کو ب (شەری سار) هات ب نافکرن. هەر ئالیەکی بزاڤ دکر دەولەت، ریکخستن و ئالیگرن خوە ب ریکخستن بکەت، ژبەر رهوشا سیاسی یا نوی دەرفەت پەیدا بوو، کو هژمارە ک قوتابیین کورد ئی بۆ خواندنێ بچن ئەلمانیا (جعفر، 2016، ص 57).

ئەلمانیا ئیک ژ خالین ئالۆزی و ناکۆکیان بوو دناڤبەرا رۆژەلات و رۆژئاڤا دا، سەرئەنجام وەلاتی ئەلمانیا هات پارچەکرن و دوو دەولەتین کۆمارا فیدرال یا ئەلمانیا (رۆژئاڤا) و کۆمارا دیموکرات یا ئەلمانیا (رۆژەلات) هاتن دامەزراندن (Matthias und Geschichte 2003, S391). کۆمارا دیموکرات یا ئەلمانیا پەیوەندی دگەل ئیراق، سۆریا و هەندەک وەلاتین دی یین رۆژەلاتا نافەراستا هەبوون. هەرەسا پەیوەندیین خورت دگەل تەڤگەرین رزگاریخواری و پارتین کۆمۆنیستی یین فان وەلاتاندا هەبوون. (Sheikhamous, 1989, p2-3).

ژ وان شیان خوه بگه‌هینن ئەلمانیا و وه‌لاتین دی. پشتی په‌یوه‌ندیین د ناقه‌هرا سه‌رکردایه‌تیا شوهره‌شا کورد و حکومه‌تا ناوه‌ندی یا ئیراقی ل سالا 1975 ئی تیکچووین، حکومه‌تی ده‌ست ب ده‌رکنا خیزانین وان که‌سایه‌تیین کورد کر کو په‌یوه‌ندی ب شوهره‌شی کر بوون. د ئەقی ره‌وشی دا هژماره‌ک ئیکجار زۆر ژ باشترین ره‌وشه‌نیه‌ری کورد وه‌کی ماموستایین زانکویین ئیراقی و ب تاییه‌تی یین زانکویا سلیمانی و هژماره‌ک ژ هۆزانقان و رۆژنامه‌قانیین دیار و ئەفسه‌ریین سوپای و چه‌ندین دی یین ب فی ره‌نگی ئاواره‌ بوون، پاشی هنده‌ک ژ وان نه‌چار بوون کوردستانی بجه به‌یلان و کۆچه‌ری وه‌لاتین ئه‌ورۆپی و وه‌لاتین ئیکگرتیین ئەمریکا بین (عارف، 2021، ل. 342).

کوردین رۆژئاڤا ب گشتی و قوتابی ب تاییه‌تی پشتی سالیین 1960 ئی که‌فتن ژیر سته‌ما ده‌وله‌تا سوڤیا و کۆچه‌ری ئیک ژ ریکتین رزگاریا مرۆقی کورد بوو. سه‌رژمیریا هسه‌کی یا سالا 1962 ئی رویدانه‌ک دیاره‌ د میژویا کوردین رۆژئاڤا دا، چونکی کاریگه‌ریه‌ک خراب کره‌ سه‌ر ژیان و مافیین کوردان، ل گۆر مه‌رسۆما ژماره 93 یا سالا 1962 ئی یا حکومه‌تا سوڤیا 150-130 هزار کوردین رۆژئاڤا ژ ره‌گه‌زناما سوڤی هاتن بیبه‌هرکرن و ئەو وه‌کی بیانی هاتن تۆمارکرن و ژ مافیین مه‌ده‌نی هاتن بیبه‌شکرن (مونتغمیری، 2020، ص 86-85). ل دویف فی سیاسه‌تا ره‌گه‌زیه‌ره‌ستی ریکری ل قوتابیین کورد هاته‌ کرن، کو ناقی خوه ل کۆلیژین مینا پزیشکی، رۆژنامه‌گه‌ری و سه‌ریازی تۆمار بکه‌ن. هه‌روسا ئەو ژ دامه‌زراندن ل که‌رتین گشتی بی به‌شمان، ژ وان ژی کارکرن وه‌کی پزشک، ئەندازیار، پارێزه‌ر و... هتد. هه‌روه‌سا پشتی شوهره‌شا ئەیلولی ل سالا 1961 ئی باوه‌ریه‌ک د ناڤ بازنه‌یا ده‌وله‌تا سوڤی دا هه‌بوو، کو شوهره‌شا ناقه‌ری دی رۆژئاڤای کوردستانی ژی شه‌گریت. ئیدی سه‌رژمیری و تۆمارکنا کوردین رۆژئاڤا وه‌کی ئامرازه‌ک بوو ژ بۆ گوهرۆرینا دیموگرافی یا ده‌قه‌ری د به‌رژه‌وه‌ندیا عه‌ره‌بان دا و هه‌روه‌سا ریکرتن ژ بلاقبوونا شوهره‌شا کوردی (مونتغمیری، 2020، ص 88) سه‌ر ئەنجام قوتابیین کورد، ئەوین شیاپین ریکا کۆچه‌ریی بگرنه‌ به‌ر چه‌نده‌ک ژ وان کۆچه‌ری ئەلمانیا و ئه‌ورۆپا بوون (مونتغمیری، 2020، ص 87-99).

ده‌ریاره‌ی کوردین باکووری کوردستانی، پشتی کۆده‌تا له‌شکه‌ری یا تورکیا 1960 ئی زۆر و سته‌ما ل سه‌ر کوردان زیده‌تر دبیت. د سالا 1963 ئی، فه‌رمانا گرتنی بۆ بیست و سی کوردین باکوڤ ب تاوانا دامه‌زراندنا کوردستانه‌ک سه‌ربخوه‌ ده‌ردچیت، مه‌ترسی ل سه‌ر گه‌له‌کین دی هه‌بوو، کو ئیک ژوان حه‌مه‌رش ره‌شۆ

ئەو که‌سین دخواستن ئاستی خوه‌ یی زانستی و ره‌وشه‌نیه‌ری د واریین جودا دا بلند بکه‌ن دقا ئەو قه‌ستا وه‌لاته‌ک پێشکه‌فتی بکه‌ن، چونکی ئەو ده‌رفه‌ت ل وه‌لاتین وان به‌رده‌ست نه‌بوون، هه‌روه‌کو نفیسه‌ر و هزرانی کورد مه‌سه‌ود مه‌مه‌د دبیژیت: "... کوردیک بیه‌وی له‌و زانستانه‌ بیته‌ سه‌پۆر ده‌بی خۆی له‌ گوشه‌یه‌کی به‌کێک له‌ ولاته‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کان قایم بکات و ده‌ست بگری به‌ دامه‌نی ده‌سه‌لات و دارایی ئەو ولاته‌وه‌ بۆ به‌رده‌وام بوونی له‌سه‌ر ره‌وتی پهر ئەرک و خه‌رجی زانستی (تگیقی) " مه‌مه‌د، 1974، ص پ.

هنده‌ک قوتابیین کورد ژی ئەلمانیا و وه‌لاتین دی یین ئه‌ورۆپی هه‌لبژارتینه‌ بۆ خوه‌ ریکخستن و به‌شداریه‌ک کارا د بزافا رزگارخواریا کوردی دا و ناساندنا وی ب گه‌لین جیهانی (نه‌به‌ز، 1974، ل. 63) دیتنا نفیسه‌ر و شه‌کۆله‌ری کورد فه‌ره‌اد پیربال ئەو قوناغه‌ ب شه‌گه‌ریانا سه‌رکردی کورد مه‌لا مسته‌فا بارزانی (1903-1979) بۆ ئیراقی و باشووری کوردستانی ل 6 چریا ئیک 1958 ده‌سه‌پیده‌کات. سیفه‌تی سه‌ره‌کی یی فی قوناغی زیده‌بوونا هژمارا کوردان و سازی و ریکخراوین کوردی ل کۆچه‌ری (قانون، 2005، ل 63)، چونکی پشتی به‌ریابوونا شوهره‌شا ئەیلولی، کو بزافا کوردایه‌تی ب خوه‌ شه‌ دیتی، دۆزا کورد ل ئه‌ورۆپا پتر ده‌نگه‌دا) د. مه‌مه‌د صالح جومعه، (2022).

هه‌زی گوتنی یه‌ ئەم ئاماره‌ ب رۆلی زاناو ره‌وشه‌نیه‌ری کورد و ئەده‌بیاتا وی ده‌می یا کوردی بکه‌ین، کو خورتین کوردان هاندان ژ بۆ خواندن ب تاییه‌تی ل ئه‌ورۆپا. هه‌ر دیسان د. مه‌مه‌د صالح جومعه ل سه‌ر فی چه‌ندی دبیژیت: "دناقه‌هرا سالیین 1956-1959 ل شامی ئەم د چووین جه‌م (نۆره‌دین زازا) (iii) و (ئوسمان سه‌بری) (iii) الشبای، د.ت. وان ئەم هانداین بچین ئه‌ورۆپا و ب تاییه‌تی ئەلمانیا ژ بۆ خواندن. نۆره‌دین زازا د گۆته‌ من هه‌ره‌ ئەلمانیا، چونکی ده‌رفه‌تین کاری لی هه‌نه، کو بابی ته‌ نکاری پارا بشینیت، تو د کاری کار بکه‌ی و بخوینی" د. مه‌مه‌د صالح جومعه. (هه‌روسا موسا عه‌نته‌ر و د. کامیران به‌درخان د ئەفی واری دا هاریکار و ری نیشانده‌ریین گه‌له‌ک گه‌نج و لاوین کوردان بوینه، هه‌روه‌کو فه‌وزی حسین ئسه‌د دبیژیت: " سالا 1967 ئی ب هه‌فکاریا موسا عه‌نته‌ر ژ سته‌نبولی چووم پاريس جه‌م زۆزان فایق بۆجاق و دکتور کامیران به‌درخان و و ژ ویری چووم به‌رلین جه‌م حه‌مه‌رش ره‌شۆ (iv)، کو هاریکاریا من کرن" (چاڤیکه‌فتن ده‌گه‌ل: فه‌وزی حسین ئسه‌د، 2022).

زۆر و سته‌ما ل سه‌ر کوردان ژی ئیک ژ ئەگه‌ران بوو کو گه‌له‌ک ره‌وشه‌نیه‌ری و قوتابیین کورد ژ وه‌لاتی خوه‌ کۆچه‌ر بین و هنده‌ک

بوو. ئەو د فئ سالی دا ژ تورکیا دەر دکه‌فیت و د هه‌مان سال دا ل ئەلمانی ئاکنجی دبیت (ته‌نیا، 2010، ل. 23) هه‌تا کوردین پارچین دی، کول زانکویین تورکیا دخواندن ژ گرتن و زیندانی رژگار نه‌بوون. د سالا 1963 ئی دا هه‌فت کوردین باشوور و کورده‌ک روژه‌هلات ل سته‌نبولی تینه‌گرتن ب بهانه‌یا سیاسه‌ت و چالاک‌ی و کورداپه‌تی (هه‌ینی، 2021، ل. 42) ئیک ژ گرتیان جه‌مال عه‌له‌مداره و فه‌دگیت: "له‌ سالی 1961 ی شۆرش‌ی کوردستان ده‌سپنده‌کات و ئیمه‌ش قوتابی بووین و خوینمان گه‌رم بوو، به‌ دل و گیان پیشتوانی شۆرشه‌که‌مان ده‌کرد". پشتی ئەو ژ زیندانی ده‌رکه‌فتین، هه‌ندەک ژ وان کۆچه‌ری وه‌لاتین ئەوروپی بوون (هه‌ینی، 2021، ل. 43) ب فئ ره‌نگی هه‌یدی هه‌یدی قوتابیین کورد ژ هه‌ر چار پارچه‌یین کوردستانی قه‌ستا ئەلمانی و ئەوروپا کرن ب مه‌به‌ستا خواندن و خوه‌ ره‌وشه‌نبرکرنی، هه‌روسا ره‌فین ژ ژۆر و سته‌ما داگیرکهرین کوردستانی.

3. ته‌وه‌ری دوویی: هه‌ژمارا قوتابیین کورد ل ئەلمانی

ده‌ستنیشانکرنا هه‌ژمارا قوتابیین کورد یین پشتی شه‌ری جیهانیی دوویی کۆچه‌ری ئەلمانی بووین ژۆر زه‌حمه‌ته، چونکی کوردین د قوناغین جوداجودا دا چووین ئەلمانی و ل ویرئ ئاکنجی‌بووین، ژ ئالیی حکومه‌ت و ده‌سته‌هلاتا فه‌رمی یا ئەلمانی ب ناسنامین (تورکی، ئیراقی، ئیرانی، سووری، لبنانی، سووفیه‌تا جاران) ده‌اتن تۆمارکرن، ئانکول ده‌زگا و تۆمارین فه‌رمی یین ئەلمانی هه‌ژمارا کوردان دیار نینه (ته‌نیا، 2010، ل. 9-10) سه‌ره‌رای فئ ئەگه‌ری، هه‌ندەک کوردان ژئ ناسناما خۆه‌ یا کوردی ئاشکرا نه‌کرن، داکو ژ کورسیکین خواندنئ پشته‌فانی دارایی یا ده‌وله‌تین داگیرکهرین کوردستانی بی‌ به‌ش نه‌بن (روشدی، 2012، ل. 40)، یان ژئ ژبه‌ر پرسین ئایدۆلۆژی و گرتدای پارتین سیاسی (سه‌ید مه‌مه‌د، 2009، ل. 40) ژئ ده‌رین میژویی به‌حسی دوو کوردان دکه‌ن، ئەوین پشتی شه‌ری جیهانیی دوویی کۆچه‌ری ئەلمانی بووینه، ئیک ژ وان عه‌بدولا قادر خه‌لکی باژیری هه‌له‌بچه ژ باشووری کوردستانی بوو کو (Ammann, 2000, S118) ب مه‌ره‌ما خواندنئ چوو بوو سووسرا و ل سالا 1939 ئی قوتابی بوو ل زانکویا لۆزان) جعفر، 2016، ص. 85) ل سهر بریارا حکومه‌تا ئیراقی دقیا هه‌می قوتابی فه‌گرن وه‌لاتی ژ به‌ر رویدانا شه‌ری جیهانیی دوویی. قوتابی کورد عه‌بدولا قادر بریارا حکومه‌تی بجه‌ نه‌ئینا و ل سووسرا ما. ئەو ژ به‌ر برینا هاریکاری کورسیکا خواندنئ ژ لابی حکومه‌تا ئیراقی فه

که‌فته ته‌نگافیه‌ک دارایی و نه‌شیا به‌رده‌وامیی بده‌ت خواندنا خوه‌ یا زانکوی (جعفر، 2016، ص. 85) به‌لی قوتابیین دی یین کورد ل سووسرا ئاماده‌یا خوه‌ ده‌برین، کو هاریکاریا وی بکه‌ن، د. نوره‌دین زازا ل سه‌رفئ چه‌ندئ دبیزیت: "دوی ده‌میدا هه‌زه‌ک ل ده‌ف من په‌یدا بوو کو ئەز هه‌می قوتابیین کورد ل ئەوروپا ب ریکه‌ستن بکه‌م و دناف ئیکه‌تیه‌کی دا کۆم بکه‌م و د روژه‌کی ل هه‌یفا کانونا دوویی یا 1949 ئی قوتابیین کورد ل لۆزان و وه‌لاتی سووسرا کۆمبوون و کۆمه‌لا قوتابیین کورد ل ئەوروپا (v) دامه‌زراندن" (جعفر، 2016، ص. 85-86) . ئانکو ئاریشا عه‌بدولا قادر بوو هه‌یفتی هه‌زا دامه‌زراندنا کۆمه‌لی و ئەو ب خوه‌ ژئ ئیک ژ دامه‌زرینه‌ری کۆمه‌لی په‌ دگه‌ل د نوره‌دین زازا، عسمه‌ت شه‌ریف وانلی، عه‌بدله‌رحمان قاسملو، ئه‌حمه‌د قاسملو و شه‌وکه‌ت ئاکره‌یی (جعفر، 2016، ص. 88-89) حلمی عه‌باس (S92004Abas) (vi) ئیک ژ کوردین دی په‌ کو پشتی شه‌ری جیهانیی دوویی ل ئەلمانی ژیاپه، وی خواندنا خوه‌ یا زانکوی ل باژیرین دریزدن (Dresden) یا ئەلمانی، قاهیره و ئەنفه‌ره ب دوماهی ئینا، پشتی خواندنئ ب ئاره‌زویا خوه‌ به‌شدارئ ناڤ ریزین له‌شکه‌ری ئەلمانی بوو و ل مسری ب دیل هات گرتن، پشتی ئازاد بووی فه‌گریا و ل ئەلمانی ئاکنجی بوو و ره‌گه‌ژناما ئەلمانی وه‌رگرت، بیی نکولیی ژ کورد بوونا خوه‌ بکه‌ت (S102004Abas) (vii)

قوتابیین کورد، ئەوین ماوه‌یه‌کی دریزل ئەلمانی ژیاپن و رۆله‌ک به‌رچاڤ د کار و چالاکیین سیاسی دا گتیارین هه‌ندەک زانباریان ل سه‌ر هه‌ژمارا قوتابیین کورد پشکیشی مه‌ دکه‌ن: ئیک ژوان که‌سان هیوا به‌هجه‌ت ناسیار ب (خال هیوا) په‌ کو د سالا 1957 ئی چوو په‌ ئەلمانی روژه‌هلات و ل به‌رلین ئاکنجی‌بووه. ئەو ل سه‌ر هه‌ژمارا کوردین ئەلمانی و ب تاییه‌تی یین باشوور ناڤین خوارئ ریز دکه‌ت، کو به‌ری سالا 1957 ئی ل ئەلمانی دمان، کو هه‌فت هه‌تا هه‌شت که‌سا بوون: مه‌حمود کانه‌بی دزه‌یی، دکتۆر وه‌دیع قوتب (که‌رکۆک)، د. یوسف ئەدیب و د. دارا ئەدیب، کو هه‌ر دوو برا بوون و خه‌لکی سلیمانئ و که‌سه‌ک دی، کو ناڤئ وی ل بیری نه‌مایه و ناڤئ بابئ وی (عه‌بدوله‌فا) بوو. ئەو به‌حسی کورده‌کی رۆژئاڤا ژئ دکه‌ت ب ناڤئ (دانش). هه‌ر د سالا 1957 ئی دوو که‌سین دی ژئ ب ناڤئ که‌مال فوناد و جه‌بارئ پیروزخانی (که‌رکۆک) گه‌هشتن ئەلمانی (ته‌نیا، 2010، ل. 11) عه‌لی قازی مه‌مه‌د ژئ ب کورسیکا خواندنئ یا ئیرانی د 15 ی ئادارا سالا 1955 ئی گه‌هشتیه‌ موشن و ئەو ل سالا 1961 ئی به‌حسی پسمامه‌کی خوه

دکته، کو ل به‌رلین دخواند و ل جه‌م وی دما.
(Ghasi,1994,S116-138).

کورد‌ه‌کی دی کو خه‌لکی رۆژئاڤایی کوردستانی یه، ئه‌و ژێ دکتور محم‌ه‌د سالح جومعه‌یه، د 24 ی کانوونا ئیکێ یا 1959 ی چووێه موشن و ده‌سپیکێ ل سه‌ر کیسی خوه‌ دخواند. ئه‌و ژێ ناڤی دوو کوردان تینیت، کو کورد‌ه‌کی باشوور ب ناڤی عه‌لی ده‌زیی پیشوازی لی کرێه ل وێستگه‌هی شه‌مه‌نده‌فه‌ری و ب شه‌ڤ له‌جه‌ جه‌مشید جه‌لاده‌ت به‌درخان مایه‌ و ل سه‌ر ده‌ستی وی بوویه ئه‌ندامی کۆمه‌لا خۆیندکارین کورد ل ئه‌ورۆپا (د. محم‌ه‌د سالح جومعه، 2022). هه‌روسا هاریکاریا وی کرێه بۆ وه‌رگرتنا په‌سه‌ندا خاوندنا زانکویی ل موشن. ناڤیری ئاماژه‌ ب کومبۆنه‌کی دکته ل 22 ی شوپاتا 1960 ی ل باژیری پلاون (Plauen) ل ئه‌لمانیا ب سه‌رۆکاتیا که‌مال فوناد، سکرته‌ری کۆمه‌لی و ب ئاماده‌ بوونا 65 که‌سان ژ هه‌رچار پارچیت کوردستانی وه‌کی سه‌عدی ده‌زیی، سه‌ردار ئاراراتی (باکور) و...هتد). محم‌ه‌د سالح جومعه (2022)،

محم‌ه‌د مه‌لا ئه‌حمه‌د ناسیار ب (حه‌مدی مه‌لا)، کو خه‌لکی سلیمانیه‌ یه‌ و ل 15 ی کانوونا ئیکێ یا 1960 ی چووێه ئه‌لمانیا ناڤی قوتابیین کورد ژ باشوور ریز دکته، کو به‌ری وی ل ئه‌لمانیا دمان: که‌مال فوناد، جه‌لال بیتۆشی، هیوا به‌جه‌ت، د. دارا ئه‌دیب، ئیسماعیل ناسراو ب (سمکو)، به‌کری حاجی مه‌لا خالید، فریاد تۆری، د. جوامیر مه‌جید، جه‌میل بوداغ، د. عه‌زیز ئه‌مین، ره‌ئوف ئه‌حمه‌د، کامیل نامدار و ئه‌نوه‌ر سه‌له‌ته. (ته‌نیا، 2010، ل 11).
عومه‌ر شیخ‌موس ژێ کو سالا 1962 ی دگه‌هیت موشن، به‌حسی مامه‌کی خوه‌ دکته ب ناڤی مه‌حمود شیخ‌موس کو ل موشن دخواند و هه‌روسا ناڤی کورد‌ه‌کی دی ژێ دئینیت ب ناڤی ئه‌رجومه‌ند مه‌لا سه‌یدق کو ماوه‌یه‌کی له‌جه‌م وی مایه (ئه‌حمه‌د، 2010، ل 46)

د. محم‌ه‌د سالح جومعه‌ ناڤی چه‌ند قوتابیین کورد فه‌دگرتیت، ئه‌وین سالا 1963 ی بورسین خاوندنی یین پارتی دیموکراتی کوردستان- ئیراق بۆ ئه‌لمانیا رۆژه‌لات وه‌رگرتین ژ وان: محم‌ه‌د سالح جومعه، حه‌مره‌ش ره‌شو (باکور)، فازل گه‌نج عه‌لی، شه‌وکه‌ت فه‌یلی، ئاسۆ که‌مال جه‌میل، محم‌ه‌د سالح ده‌وکی، باقر فه‌یلی، عه‌دنان خودا داد فه‌یلی (د. محم‌ه‌د سالح جومعه، 2022). هه‌روسا که‌سه‌کی دی ب ناڤی محم‌ه‌د سلیمان کو ئیک ژ کوردین رۆژئاڤایه‌ سالا 1962 ی چووێه ئه‌لمانیا فه‌دگرتیت، کو ده‌وله‌تا سۆریا پینجی و چار قوتابی ب کورسیکین خاوندنی شانندن ئه‌لمانیا رۆژئاڤا کو شه‌ش ژ وان کورد بوون (Aktas,2003,S9).

ل دویف گۆتن و زانیاریین سه‌ری هژمارا کوردان هه‌تا ده‌سپیکێ سالی 1960 ی ل ئه‌لمانیا کیمبوو، لی ل دویف ده‌نگوباسه‌کی رۆژناما ئه‌لمانی (8-Uhr Blatt)، کو وینه‌یه‌کی جوان یی قوتابیین کورد 1 ی نیسانا 1960 ی بلاڤ کرێه و ل ژێر نقیسه‌یه: " ده‌ورویه‌ری هه‌شتی قوتابی ژ کوردستانی ل زانکو و په‌یمانگه‌هین بلند یین ئه‌لمانی د خوینن" (خدا داد، 1960، ل 26).
چوونا قوتابیین کورد بۆ ئه‌لمانیا به‌رده‌وام بوو ب تایبه‌تی ژ سالی 1965 هه‌تا 1975 ی. د فان ده‌ه سالان دا هژماره‌ک قوتابیین کورد ب تایبه‌تی ژ باشووری کوردستانی ژ ئه‌نجامی شۆره‌شی و شه‌ری خوه‌ گه‌ماندن ئه‌ورۆپا (Sheikhmous,1989,P,S4)، هه‌روسا پشتی ریکه‌فتنا ئادارا 1970 ی ژێ هژماره‌ک قوتابیین کورد ب کورسیکین خاوندنی یین ده‌وله‌تا ئیراقی چوون ئه‌لمانیا وه‌کی رۆژ نووری شاوئیس، شێرزاد عارف و دیرسم جه‌میل حاجو (رۆژئاڤا) (د. محم‌ه‌د سالح جومعه، 2022).

سه‌ره‌نجام هژمارا کوردان ل ئه‌لمانیا به‌رده‌وام زیده‌ دیبوو کو گه‌له‌ک ژ وان ئه‌ندامین کۆمه‌لا خۆیندکارین کورد ل ئه‌ورۆپا بوون، د سالا 1975 ی هژمارا وان گه‌هسته 3000 قوتابیان کو هژماره‌ک زیده‌ ژ وان قوتابیان ل زانکو و کولێژین ئه‌لمانیا دخواندن (Ammann,2000,S119-120)).
هه‌ژی گۆتنی یه‌ کو پرانی قوتابیان ژ باشووری کوردستانی بوون و ده‌ورویه‌ری دووسه‌د قوتابیان ژ رۆژئاڤ و پینجی ژێ ژ باکووری کوردستانی بوون و چه‌ند قوتابی ژێ ژ رۆژه‌لات بوون، هه‌لبه‌ت هژمارین دیارکری یین قوتابیین چالاک و ئه‌ندام د کۆمه‌لا قوتابیین کورد ل ئه‌ورۆپا دا بوون، ژ بلی وان ژێ هژماره‌ک دی قوتابیین کورد ل ئه‌لمانیا هه‌بوون. (Ammann,2000,S120)

4. ته‌وه‌ری سییی: چالاکی و به‌ره‌مه‌ین قوتابیین کورد یین

ئه‌لمانیا

کورد ل وه‌لاتی خوه‌ دهاتن چه‌وساندن و ژ ناسنامه، کولتور و مافین خوه‌ یین سه‌ره‌تایی هاتینه‌ بی به‌هر کرن. قیجا ژ به‌ر نه‌بوونا ده‌رفه‌تین خاوندن و ژیانه‌ک ب روومه‌ت گه‌له‌ک کوردان وه‌لاتی خوه‌ هێلا و قه‌ستا ئه‌لمانیا کرن و مفا ژ ته‌کنۆلۆژی، پیشکه‌فتن و ده‌رفه‌تین ژیانی یین وی وه‌لاتی وه‌رگرتن و شیان خزمه‌تا گه‌ل و وه‌لاتی خوه‌ بکه‌ن.. (Bahar,2019, S180)
خه‌باتا کوردان ب گشتی د ناهه‌راستا سالی پینجیان دا ئیکجار ژۆد بوو، چونکی هژماره‌ک به‌ر چاڤ ژ قوتابیین کورد بۆ خاوندنی چوونه‌ ئه‌ورۆپا و ب تایبه‌تی ئه‌لمانیا، ژ ئالیی دی شۆره‌شا کوردستانی گه‌له‌ک قوتابی هاندان پرسا سیاسی یا گه‌لی خوه‌

بوو، به‌رده‌وام ب جلیڤن کوردی سمینار ددان" (د. محمه‌د صالح جومعه، 2022)، به‌لی چاره‌نقیسی وی ژێ تراژیدی و غمناک بوو، وه که جمال نه‌به‌ز دبیژیت: "ئهم کورده زیره‌ک و کولوله، ئیسته نه‌خوشیه‌کی ژۆر قورسی گرتوو و له‌شاری (مونیخ) بی که‌س و بی دهر لئی که‌توو" (نه‌به‌ز، 1974، ل64).

سالا 1963 ی حلمی عه‌باس په‌رتووکه‌ک دهرباره‌ی سترانین کوردی بین شه‌پ و ئه‌فینیی بین دیرین ب زمانی ئه‌لمانی ل ژیر نافی (Alt Kurdische Kampf-und Liebes Lieder) بلافکره. ئه‌ف کاری پری زه‌حمت بو وی ب ساناهی بوو، چونکی ژبلی کوردی چه‌ندین زمانین رۆژه‌لاتی دزانین و ئه‌لمانی ژێ وه‌ک زمانی دایکی باش دزانی و هه‌روسا شاره‌زای خواندنا پیتین که‌فتار بین رۆژه‌لاتی بوو کو ژ بۆ نغیسین، وه‌رگیزان و به‌ره‌فکرنا فی به‌ره‌می پیوست بوون (Abas, 2004, S10). هه‌ر ئه‌فی کوردی سالا 1963 ی چه‌ند تابلویه‌ک ژ به‌ره‌می خوه‌ دگه‌ل گوته‌اره‌کی ب زمانی ئه‌لمانی بلافکره‌ی (نه‌به‌ز، 1974، ل64). حلمی عه‌باس ئه‌دبیات، هونه‌ری نیگارکێشی و پزشکی خواندیه و دگه‌ل هه‌فژینا خوه‌ کو نافی وی قاتراوده (Wahltraude) ل نیزیکی باژیری شتوتگارت (Stuttgart) دژیان (نه‌به‌ز، 2015، ل42).

ئیک ژ قوتابیی دی بین کورد بیڤن خودان خه‌بات و به‌ره‌م دکتور که‌مال فوناده‌ کو ل پاییزا 1957 ی چوو به‌ ئه‌لمانی و ل به‌رلینا رۆژه‌لات خواندیه. نافیری ژ سالین (1959-1968) ی سکرته‌ری گشتی و پاشی سه‌رۆکی کۆمه‌لا خۆپندکارین کورد ل ئه‌ویا بوو. ژبلی کار و چالاکیین سیاسی ئه‌و که‌سه‌کی ئه‌کادیمی، فه‌کۆله‌ر و نغیسه‌ر بوو و چه‌ندین گوته‌ار، په‌رتووک و به‌ره‌م بلافکره‌ی (عه‌لی ئه‌حمه‌د 2017، ل (70-69) ئیک ژ وان گوته‌اره‌که‌ ل سه‌ر ئه‌ده‌بی فۆلکلۆری کوردی کو ل سالا 1965 ی ل گوڤارا زانکویا هۆمبۆلت (به‌رلین) بلاف کره‌ی (نه‌به‌ز، 1974، ل63). هه‌تا دکتورا وی ژێ ئیکه‌ ژ کارین زانستی و ئه‌کادیمی بین گرنگ و نمونه‌یه، ئه‌و ژێ لیگه‌ریان، فه‌کۆلین و ئه‌رشیفکرنا ده‌ستنغیسی کوردی ل مۆزه‌خانه و په‌رتووکه‌خانین ئه‌لمانی (عه‌لی ئه‌حمه‌د 2017، ل (70-69) کو شیا 97 ده‌ستنغیسی کوردی ب ده‌ستخوه‌فه‌ بیڤن و ل سالا 1970 ی دکتورا خوه‌ ل سه‌ر ده‌ست نغیسی کوردی ل پشکا رۆژه‌لات ناسی ل زانکویا هۆمبۆلت وه‌رگرتی) به‌درخان، 2016، ل (15-14) هه‌روسا ئیک دی ژ کارین گرنگ بین دکتور که‌مال فوناد لیگه‌ریان و په‌یداکرنا پرانی هژمارین رۆژناما کوردستان بوو، ئیکه‌مین رۆژناما کوردی (1898-1902) یه، کو ژ سه‌ر جه‌م سیه و ئیک هژمارین

بگه‌هین بیانان، به‌شه‌ک مه‌زن ژ فی کاری که‌فتوو سه‌رملی وان قوتابیی چووینه ئه‌لمانی بۆ خواندنی (نه‌به‌ز، 1974، ل63). ل سالا 1956 ی دا هه‌فده قوتابیی کورد ل باژیری فیزبانان (Wiesbaden) بی ئه‌لمانی کۆمه‌لا خۆپندکارین کورد له‌ نه‌روویا (K.S.S.E) دامه‌زراند (د. که‌مال فوناد، 1998، ل107). د وی ده‌میدا قوتابیان چالاکیین سیاسی ئه‌نجام ددان و ل سه‌ر نافی کۆمه‌لی ب زمانین کوردی و ئه‌روپی گوڤارا دهردکر، شه‌فبیرین چاندی ئه‌نجام ددان، نوینه‌رایه‌تیا دیپلوماسی یا ته‌فگه‌را کوردی دکر و هه‌روسا ب رینیشاندان و خزه‌تگوزاری هاریکاریا قوتابیی کورد بین نوی هاتی دکر. (Sheikmos, 1989, S3).

هه‌ر چه‌ند قوتابیی کورد ب هژمار نه‌گه‌له‌ک بوون، لی چالاک و ب به‌ره‌م ده‌وله‌مه‌ند بوون. عه‌بدولا قادر ئیک ژ وان کوردان بوو بی کو کار و خزه‌ته‌ک مه‌زن پیشکێشی کورد و کوردستانی دکر، ئه‌وی په‌یوه‌ندی دگه‌ل رۆژنامه‌فانین وه‌لاتین ئه‌روپی دا هه‌بوون و پرسا کورد ب ریکا وان دگه‌هاند جفاکی ئه‌روپی ب تابه‌ت وه‌لاتین ئه‌لمانی زمان: ئه‌لمانی، نه‌مسا و سويسرا. (نه‌به‌ز، 1974، ل64) ، جه‌مال نه‌به‌ز هوسا به‌حسی وی دکه‌ت: "... به‌ هوئی ئه‌وه‌وه‌ که ئیشه‌که‌ی به‌ ره‌سمی وتار خۆپندنه‌وه‌یه له‌ باره‌ی رۆژه‌لاته‌وه، له‌ گه‌ل ناوچه‌ی ئه‌لمانی و نه‌مسا و ئه‌وه‌لاتانه‌ی تر دا که به‌ ئه‌لمانی ئه‌دوین، وتاری به‌ وینه‌ی سینه‌مایی (سلایت) په‌وه‌ له‌ سه‌ر کورد خۆپندوته‌وه و هه‌ندی له‌ رۆژنامه‌کانی ئه‌و شوینانه‌ باسیان کردو" (نه‌به‌ز، 1974، ل64).

رۆژناما نیفده‌وله‌تی یا ئیکگرتی سالا 1959 ی به‌حسی کونفرانسه‌کی دکه‌ت ل سه‌ر پرسا کوردی بۆ رایا گشتی یا ئه‌لمانی ل باژیری ئۆلدنبورگ (Oldenburg)، کو ژ لای عه‌بدولا قادر فه‌هاتبوو بریغه‌ برن (دیتمان، 2021، ل) 16. ئه‌ف ده‌نگوباسه‌ دبیته‌ فاکته‌ره‌ک، کو رۆژنامه‌فانی ئه‌لمانی، کارستن دیتمان (Karsten Dittmann) بریاری بده‌ت گه‌شته‌کا فلم و وینه‌گرتنی بۆ کوردستانی ئه‌نجام بده‌ت. ئیک ژ رینیشاندهر و هاریکاری وی عه‌بدولا قادر بوو وه‌ک ئه‌و فه‌دیگرتی: "عه‌بدولا قادر ل مونشن-ئه‌لمانی ل به‌ندا مه‌ بوو. ئه‌وی هۆشداریه‌ک ل سه‌ر سه‌رکه‌شی (مغامره) ی دامه‌ و نامه‌یه‌ک ب زمانی عه‌ره‌بی بۆ مه‌ ئاماده‌ کره‌بوو کو دا بتنی ل سه‌ر ئاخا شۆره‌شگیزان ل پشکا کوردستانا ئازاد ل با کوری ئیراقی بۆ مه‌ هاریکاریت" (دیتمان، 2021، ل (17) هه‌ر چه‌ند ژنده‌ر و زانیاری ل سه‌ر عه‌بدولا قادری دکیمن، لی ئه‌و لجه‌م قوتابیی کورد به‌رنیاس و ریزدار بوو، د. محمه‌د صالح جومعه‌ دبیتیت: "ئه‌و مروڤه‌کی ژیر، زانا و ئه‌لمانی زانه‌ک پر هیژا

ژبلی کاری رۆژنامه‌گه‌ری هه‌مره‌ش ره‌شو سیاسه‌ته‌داره‌ک چالاک بوویه و دامه‌زێنه‌ر و سه‌رۆکی چه‌ندین پارت، ریکخواو و سازین کوردی بوویه وه‌کی: دامه‌زراندنا پارتی دیموکراتی کوردستان-باکوژ، ل سالا 1965 ئ ل باژیری شتوتگارت کو سه‌رۆکی فی پارتی بو هه‌تا چوویه به‌ر دلوقانیا خۆدی، کۆمه‌لا قوتابی و کارکه‌ری کوردستانا باکوور، کۆمه‌لا تیکۆشه‌ری کوردستان-باهۆز، هه‌یقا سۆرا کوردی 1968 و گه‌له‌کین دی (جعفر، 2020، ص. 269)

هه‌مره‌ش ل کێله‌کا خه‌باتین سیاسی و کولتوری، دریزی ب خاندنی دایه و د سالین (1967-1975) پشکا ئابوری ل زانکویا ئازاد یا به‌رلین ب داوی ئینایه (ته‌نیا، 2006، ل. 24) بۆ دابینکرنا ژبان ب تایه‌ته‌ی ده‌می قوتابی ل زانکویا کاری وه‌رگیرانی دکر، ئه‌و ئیکه‌مین وه‌رگیریه‌ی فه‌رمی (سووندخواری) بی زمانی (ئه‌لمانی-کوردی) بوو. هه‌روسا وی مینا ماموستا وانین زمانی کوردی ل خاندنگه‌ها گه‌ل (Volkshochschule) ل به‌رلین دگۆتن (ته‌نیا، 2006، ل. 23)

ژبلی ئه‌ف که‌سایه‌تیین هاتینه به‌سکرن جه‌مال نه‌به‌ز (vii) ژی رۆژه‌لاتناس، سیاسه‌تزان و کوردناسه‌کی کورده (Tschawisch, 1996, S118). ئه‌و د سالا 1962 ئ چوویه سويسرا و پاشی ل ئه‌لمانی ئاکتیبووویه و ده‌مان سال دا بوویه نه‌ندامی کۆمه‌لا خۆیندکارین کورد ل ئه‌ورۆپا، به‌لی سالا 1965 ئ دگه‌ل هه‌قالین خوه کۆمه‌لا به‌کیتی نه‌ته‌وه‌یی خۆیندکارانی کورد له ئه‌ورۆپا (National-Union the kurdisch Students in Europe) کورت کریا وییه ل باژیری مونشن دامه‌زراند. ل سه‌ر نافای کۆمه‌لی ئۆرگانه‌ک ب نافای (Kurdistan Information) ب زمانی ئه‌لمانی دگه‌ل بلاقۆکه‌کی ب زمانی کوردی (ده‌نگوباسی کوردستان) ده‌ردکر (ته‌به‌ز، 2015، ل. 29)

جه‌مال نه‌به‌زی خوه ته‌رخانکر بوو ژ بۆ خه‌مه‌تا زمان، ئه‌ده‌بیات و دۆزا گه‌لی خوه و خه‌مه‌ته‌ک به‌رچاڤ بۆ پێشخستن و به‌رمیکرنا زمانی کوردی ل زانکویین ئه‌لمانی پێشکیشکر. نافبری د نافه‌را سالین (1964-1970) ئ وانین کوردی ل سی زانکویین ئه‌لمانی د گۆتن (ته‌به‌ز، 2015، ل. 67) و د سالا 1971 ئ وه‌کی ماموستا و پاشی وه‌کی پروفیسوری هاریکار ل زانکویا ئازاد یا به‌رلین هات دامه‌زراندن و پشتی خه‌بات و بزافه‌ک زۆر شیا کوردولۆژی ل زانکویا نافبری بکه‌ته فه‌رمی، هه‌نده‌ک پروفیسۆر و زانایین ئه‌لمان و گه‌له‌ک قوتابین کورد و کوردستانی و ئه‌لمانی ژی

وی بیست و شه‌ش هۆمار په‌یدا کرن و سالا 1972 ئ سه‌ر ژ نوی ل به‌غدا چاپ کرن) به‌درخان، 2016، ل (17 هه‌ر وه‌ک ئه‌و ب خوه ل سه‌ر فی چه‌ندی دبیت: "پاش گه‌ران و پشکینیکێ زۆر ئاگادار کرام که ئه‌م رۆژنامه‌یه له ئه‌لمانیای رۆژئاوایه له کتیبخانه‌ی ده‌وله‌تی له شاری ماریبورگ (Staatsbibliothek Marburg)، ... تا له هاونی 1968 ئ دا ئه‌م ئاواته‌م هاته دی و هه‌موو ئه‌و ژمارانه‌ی رۆژنامه‌ی (کوردستان) که له ئه‌لمانی پارێزراو بوون که‌وتنه به‌رده‌ستم" (فوئاد، 2006، ل. 3) هه‌ژی ئامازی، کو دکتور که‌مال فوئاد پشتی شکه‌ستنا 1975 ئ دیسا زفری ئه‌لمانی و به‌رده‌وامی دایه کارین خوه یین ره‌وشه‌نبری و سیاسی.

کورده‌کی دی ژ باکووری کوردستانی هه‌مره‌ش ره‌شو (حه‌مدی تۆرانلی) یه‌کو د سالا 1963 ئ چوویه ئه‌لمانی و ده‌مان سال دا بوویه نه‌ندامی کۆمه‌لا خۆیندکارین کورد ل ئه‌ورۆپا (ته‌نیا، 2006، ل. 25)، هه‌مره‌ش ره‌شو نفیسه‌ر، رۆژنامه‌گه‌ر و سیاسه‌ته‌دار بوو. ئه‌و ل سه‌ر فی چه‌ندی دبیت: "به‌ری هه‌ر تشتی ئه‌ز دخوازم ته‌که‌ز بکه‌م کو ئه‌ز خوه وه‌ک نفیسه‌ر نابینم، به‌لکی بارودۆخان ئه‌ز کرم هه‌لبه‌ستقان، نفیسه‌ر و رۆژنامه‌گه‌ر (Tschawisch, 1996, S111)

رۆلی هه‌مره‌ش ره‌شو د واری چالاکین ئه‌ده‌بی و ره‌وشنبری دا دیاره، ئه‌و ب ئیکه‌مین که‌س ده‌یته هه‌ماریت کو ئیکه‌مین گوڤارا کوردی ل ئه‌لمانی ب نافای هیقییا ولیت (1963-1965)) ب زمانی کوردی لاتینی بلاق کریه (Tschawisch, 1996, S110).

(111 ژبلی هیقییا وه‌لیت) هه‌مره‌ش ب دوو به‌ره‌مین دی ژی نافداره، یا ئیکێ ده‌رکنا گوڤارا چیا ((1965-1970) یا دووی چاکیکنا دیوانه‌کا هه‌لبه‌ستایه ب نافای (بابی باکوور) (Nord wind) ب زمانی کوردی و ئه‌لمانی د سالا 1967 ئ دا (ته‌به‌ز، 1974، ل. 65). هه‌مره‌ش ره‌شو هه‌روسا به‌شدار بوویه د ده‌رکنا چه‌ندین گوڤارین دی دا وه‌کی ده‌نگی یه‌کیتیی، ده‌نگی باکوور... هه‌تد. وی گرنه‌یه‌ک زۆر ب فه‌ژاندن و گه‌شه‌سه‌ندنا زمانی کوردی ددا (جعفر، 2020، ص. 269)، گه‌له‌ک گۆتار و بابه‌ت ل سه‌ر ئه‌ده‌بیات، زمانی کوردی و سیاسه‌تا کوردی د گوڤارین جۆراوجۆر دا بلاق کریه. هه‌روسا چه‌ندین گۆتار ب زمانی ئه‌لمانی ل سه‌ر دۆزا کورد د رۆژنامه و گوڤارین ئه‌لمانی دا بلاق کریه. سالین (1975-1979) ل کێله‌کا کارین دی، وینه‌گری هه‌نده‌ک ته‌له‌فزیۆنین ئه‌لمانی بوویه و چه‌ندین دیدار و چافیکه‌فتن ژی دگه‌ل رادیو و ته‌له‌فزیۆنین ئه‌لمانی ئه‌حجام داینه. (ته‌نیا، 2006، ل. 25)

د سمینارین وی دا به‌شدار دبوون) نه‌به‌ز، 2015، ل 29 و 7
(Tschawisch, 1996, S11.)

ژبلی قئی چه‌ندی جه‌مال نه‌به‌زی گه‌له‌ک فه‌کۆلین، باب‌ه‌ت و په‌رتووک ل سهر زمان و نه‌ده‌بیاتا کوردی بلا‌ف کرینه و هه‌ول دا دیالیکتین کوردی نیزیکی هه‌ف بکه‌ت و په‌رتووکه‌ک زی ل سهر قئی مژاری ب نا‌فی) زمانی یه‌کگرتوی کوردی) ل سالا 1976ی چاپ‌کریه. هه‌روه‌سا فه‌ره‌ه‌نگه‌ک (ئه‌لمانی-کوردی) و نامیلکه‌یه‌ک ژبی ب ئه‌لمانی بۆ فه‌ربوونا زمانی کوردی ئاماده‌کریه) نه‌به‌ز، 2015، ل (73-72. سهره‌رای هندئ گه‌له‌ک به‌ره‌م ژبی ژ نه‌ده‌بیاتا جیهانی و هه‌رگه‌رانده‌ینه سهر زمانی کوردی (Tschawisch, 1996, S119) و هه‌روه‌سا چه‌ندین نامیلکه و په‌رتووک ل سهر زمان و نه‌ده‌بیاتا کوردی ژبی و هه‌رگه‌رانده‌ینه سهر زمانی ئه‌لمانی، هه‌ندک ژوان و هه‌کو: کورتیه‌ک ژ مه‌م و زینا خانی، (پینچ پارچه ژ به‌ره‌مئ پینچ نفیسه‌رین کورد)، ئه‌فسانه و چه‌روکی کوردی و... هتد) نه‌به‌ز، 1974، ل (73-68)

جه‌مال نه‌به‌زی چه‌ندین په‌رتووک ب زمانین کوردی، ئه‌لمانی و عه‌ره‌بی ل سهر پرسا کورد نفیسه‌ینه و هه‌کو: بیري نه‌ته‌وه‌یی کورد، ناسنامه و کیشه‌ی ناسیۆنالیزمی کوردی، په‌یوه‌ندی کوردا‌به‌تی، کوردستان و شوهره‌شه‌که‌ی، میری کۆره (میر محهمه‌د ره‌واندزی) و گه‌له‌ک به‌ره‌مه‌ین دی. هه‌روسا گێرانا ب ده‌هان سمینار ب کوردی، ئه‌لمانی، عه‌ره‌بی و ئنگلیزی و زنجیره‌ک دیدار دگه‌ل ده‌زگاییین راگه‌هاندنی. (Tschawisch, 1996, S118-119)

پرانیا چاپ‌کرنا فان به‌ره‌مان و هه‌روسا گێرانا کۆر و سمینار و چالاکیین جه‌مال نه‌به‌زی بی به‌رامبه‌ر و ل سهر کیسی وی ب خوه بوون، چونکی دگه‌ل خواندنا ل زانکویی ل کارگه‌هان کار دکر و پاشی ژبی و هه‌کو و هه‌رگێر و ماموستا به‌رده‌وام بوو، کو به‌شه‌ک مه‌زن ژ وی پاره‌ی بۆ چالاکی، چاپ و بلا‌فه‌کرنا په‌رتووکان و هاریکاری کوردین ژ نوی دچوون ئه‌لمانی ده‌م‌زاخت) نه‌به‌ز، 2015، ل 30-31.

د ئه‌قی قوناغی دا کۆچه‌ری هه‌لبژاتنه‌ک ئازاد یا قوتابیین کورد ب خوه‌یه ب مه‌به‌ستا خواندنی و خزمه‌تا پرسا کورد، چونکی ئه‌وه‌ده‌رفه‌ت ل وه‌لاتی به‌رده‌ست نه‌بوون. هه‌ر چه‌ند ئه‌ف کۆچه‌ریه‌ل دویف بریارا قوتابیان ب خوه‌یه، لی د هه‌مان ده‌مدا ده‌ره‌نجامی ژۆر و سته‌م و فشارا سیاسی یا ل سهر کوردان بوو. ئه‌ف قوناغه‌تا راده‌یه‌کی ژۆر قوناغا کۆچه‌ریا قوتابی و ره‌وشه‌نیرین کورده و ئه‌م نه‌شیین به‌حسی هه‌بوونا کۆمه‌لگه‌هه‌ک کوردی ل کۆچه‌ریی د قئی قوناغی دا بکه‌ین.

ساخله‌تی سهره‌کیی قئی قوناغی زنده‌بوونا هه‌مارا قوتابیین کورد و کار و به‌ره‌می کورد یه‌ل کۆچه‌ریی. قوتابیان د قئی قوناغی دا تا راده‌یه‌کی ژۆر گۆتاره‌ک نه‌ته‌وه‌یی، ره‌وشه‌نیریی و سیاسی ئافراندن ب مه‌به‌ستا ناساندنا پرسا کورد ب رایا گشتی یا ئه‌وره‌پۆی.

5. ئه‌نجام

ژئه‌نجامی قئی قه‌کۆلینی و سا دیار دبیت کو کۆچه‌ریا قوتابیین کورد بۆ ئه‌لمانی ژ ئه‌نجامی هه‌ماره‌کا هۆکارین ناخوویی و ده‌ره‌کی دا بوویه کو کاریگه‌ریه‌ک ئه‌رینی ل سهر پێشقه‌چوونا ئاستی قوتابیین کورد دا هه‌بوون.

بزا‌فا قوتابیین کورد ل ئه‌لمانی هه‌زه‌ک چالاک بوو و ئه‌وشیان چه‌ندین ریکخوا، کۆمه‌ل و پارتین سیاسی دامه‌زرین و پرسا سیاسی یا گه‌لی کورد ب رایا گشتی یا ئه‌لمانی و ئه‌وره‌پۆی بده‌ن نیاسین.

قوتابیین کورد چالاکیین سیاسی ئه‌نجامدان و ب زمانی کوردی و ئه‌لمانی رۆژنامه و گۆفارا د وه‌شاندن، شه‌فه‌بیرین کولتوری لداردخستن، نوینه‌راتیا دیپلوماسی یا ته‌فگه‌را کوردی دکرن و هه‌روه‌سا ب رینیشاندان و خزمه‌تگوازی هاریکریا قوتابیین نوی هاتی دکرن.

6. لیستا ژنده‌ران

1.6. ژنده‌رین کوردی:

چا‌فپیکه‌فتن دگه‌ل د. محهمه‌د سالح جومعه، مه‌سیف سه‌لاحه‌دین 17 ی نیسانا 2022. نا‌قه‌ری ل سالا 1937ی ل قامشلو ژ به‌ماله‌کا ده‌وله‌مه‌ند ژ دایک بوویه، ل سالا 1959ی چوویه ئه‌لمانی و دکتورا د پشکا ئابوری دا وه‌رگرتیه و هه‌ک پروفیسۆری هاریکار ل زانکویا هۆمبولت (Humboldt) به‌رلین هاتی ده‌مه‌زاندن. ئه‌وه‌ د سالا 1979ی دا دبیته ئه‌ندامی مه‌کته‌ب سیاسی یا پارتی دیموکراتی کوردستان و چه‌ندین په‌ل و پۆستین دی ژبی وه‌رگرتیه.

دجه‌مال نه‌به‌ز، کورته‌ میژویه‌کی کوردناسی له ئه‌لمانی دا، به‌رکوتیکی خه‌رمانی کوردناسی له ئه‌وروپا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، (به‌غدا: 1974).

مه‌سعود محهمه‌د، پێشه‌کی، به‌رکوتیکی خه‌رمانی کوردناسی له ئه‌وروپا، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری، (به‌غدا: 1974).
میریوان وریا قانیع، ناسیۆنالیزم و سه‌فه‌ر کورد له دیاسپۆرا، (سلیمانی: 2005)

چا‌فپیکه‌فتن دگه‌ل: فه‌وزی حسین ئه‌سه‌د، مه‌سیف سه‌لاحه‌دین 17ی نیسانا 2022. نا‌قه‌ری ل سالا 1943ی ل کونده‌گی سهر ب باژیری قامشلو ژ دایک بوویه، سالا 1967ی چوویه ئه‌لمانی و ب بۆرسا خواندنی یا پارتی دیموکراتی کوردستان-عیراق ل وه‌لاتی بولغاریا ماسته‌ر د زمانی فره‌نسی دا وه‌رگرت. نا‌قه‌ری ئه‌ندامی کۆمه‌لی و پشتی سالا

ژێده‌رێن ئینگلیزی

Omar Sheikhamous, Kurdish culture and political activities abroad, Published in: (Kurdistan Week) that was arranged by the (Haus Der Kulturen Der Welt) in the west between 17-22 December, (Berlin:1989).

4.6. ژێده‌رێن عه‌به‌یی:

علی جعفر، جمعیه‌ الگله‌ الكورد فی اوربا (1949-1975)، الجزء الاول، الگبع الاولی، (Istanbul:2010)

جمعیه‌ الگله‌ الكورد فی اوربا (1949-1975)، الجزء الپانی، (دهوك:2020)

عدنان حسین خداداد، جریه‌ خیبات(النجال) جمعیه‌ الگله‌ الاكراد فی اروبا- فرع المانیه‌ تقیم حفله‌ کردیه‌ فی میونخ، 18 ی تموزا 1960.

هاریت مونتغمری، کرد سوریا وجود تعرج للانکار، ترجمه: رجوان شیخو، مراجعه‌ و تقدیم: علی جزیری، (أربیل: 2020)

محمد رشید الشباب، سیره‌ المناجل الكردی عیمان صبری (أپو)، (بیروت: د.ت).

6. په‌راویڤ:

1. (1) کۆمه‌لا خویندکارێن کورد ل ئه‌وروپا (Kurdish Students Society in Europe) کۆمه‌له‌ د ساڵا 1956 ی ل باژێری فیزیان (Wiesbaden) ل ئه‌لمانیا روژئاڤا ژلاڤی هه‌ڤده‌ یان هه‌ژده‌ قوتابییان کورد هه‌ هاتیه‌ دامه‌زراندن و هه‌تا ساڵا 1988 ی لسه‌ر کار و خه‌باتا خوه‌ برده‌وام بو.من مژکرات عصمت شریف وانی الگبع الاولی، (السلیمانیه:2014)، ص 27.

2. نوره‌دین یوسف زازا ل ساڵا 1919 ی ل باژێری مه‌عه‌ده‌نی ل باکووری کوردستانێ ژ دایک بوویه، ل ساڵا 1930 ی د گه‌ل برایی خو د. نافژ دچیه‌ سوریا، ل ساڵا 1947 ی باوه‌رنامه‌یا زانکوی ب ده‌ستغه‌ده‌ینیت، پاشی باوه‌رنامه‌یا دکتورایی ب زانستین جفاکی ل سویسرا وه‌درگیت و ل ساڵا 1988 ی هه‌ر ل سویسرا دچیه‌ به‌ر دلوقانیا خودی. بو پتر پیزانینان بنیره: نوره‌دین زازا، حیاتی الکردیه‌ او صرخه‌ الشعب الکردی، ترجمه: رونی محمد دملی، (أربیل: 2001)

3. (1) ئوسمان سه‌بری ل ساڵا 1905 ی ل گونده‌کی باکووری کوردستانێ ژ دایک بوویه، نژیکی دوازه‌ جاران هاتیه‌ گرتن ژ لای حکومه‌تا سوریا، یین ل دویف ئیک، ژ به‌ر کو هه‌می ده‌ما لین چاڤدیریا حکومه‌تی بوو د مینیته‌ ل مالا خوه‌ ل شامی، هه‌تا کو ل 11 چریا ئیکی 1993 ی دچیه‌ به‌ر دلوقانیا خودی. بو پتر پیزانینان بنیره: محمد رشید الشباب، سیره‌ المناجل الكردی عیمان صبری (أپو)، (بیروت: د.ت).

4. (1) ناڤی وی بی دروست (حه‌مدی تۆرانلی) یه‌ و هه‌مه‌ره‌ش ره‌شۆ نازناڤی ویه‌. نافژی ل 11 ی شوباتا ساڵا 1939 ی ژ بنه‌ماله‌ک دیار ل گوندی (ساڤک) سه‌ر ب ویلایه‌تا (سه‌مسۆر) ژ دایک بوویه. پشتی ته‌مامکرنا قوناغین خواندنێ دچیه‌ سه‌نڤۆل و نه‌نقه‌ره‌ و زانستی یاسایی دخوینت (1963-1961). ژبه‌ر کارین سیاسی تورکیا بجه‌ ده‌ئلیت و ل ساڵا (1963) ل ئه‌لمانیا ناکنجی دبیت و ل 27 ی کانۆنا ئیکی ساڵا 2002 ی ل باژێری دويسبورگ (Duisburg)

1975 ی ب ئه‌ندامی کۆمیته‌یا ریڤه‌ریا کۆمه‌لی تیته‌ هلبژارتن و

ماوه‌یه‌کی ژ جیگری سکرتیری کومه‌لا خویندکارین کورد ل ئه‌وروپا بو. فه‌وزی ل ئادارا 2023 ی ل به‌رلین چوو به‌ر دلوقانیا خودی.

فوئاد عارف، یاداشته‌کانی فوئاد عارف، وه‌رگیز: مسته‌فا سه‌عه‌ید عه‌لی، چ 1، (سلیمانی: 2021)

نیسماعیل ته‌نیا، بزافی روژنامه‌گه‌ریی کوردی له‌ ئه‌لمانیا 1963- 2006 (هه‌ولێر: 2010)

شیرزاد هه‌ینی، جه‌مال عه‌له‌مدار یه‌که‌مین هه‌ولێری له‌ سوید بیره‌وه‌ریه‌کانی ده‌گه‌زیتنه‌وه‌، چ 1، (ستۆکهۆلم: 2021)

عارف روشدی، کۆمه‌لی خویندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا، 1956- 1975، (سلیمانی: 2012).

هه‌ستیار مه‌مه‌د عه‌لی سه‌ید مه‌مه‌د، کۆمه‌له‌یی خویندکارانی کورد له‌ ئه‌وروپا 1970- 1956، (سلیمانی: 2009)

نه‌وزاد عه‌لی ئه‌حه‌مد، پشکویه‌ک له‌ خۆله‌میشدا به‌شیکی گرنگ له‌ ژیانامه‌ی هۆمه‌ر شیخوس، چ 1، (سوید: 2010)

کارستن دیتمان، باوه‌ریا خوه‌ په‌نجه‌یا شیری بینه‌ مروڤین پیرۆز هاریکاری ته‌ ناکن، به‌لگه‌نامه‌یه‌کا وینه‌یی کوردستان (1963-1966)، وه‌رگیزان ژ ئه‌لمانی بو کوردی (پیتین لاتینی):عزالدين ناسو، فه‌گوه‌استن ژ پیتین لاتینی بو ئارامی: وه‌لات توفیق، (دهوك: 2021)

جه‌مال نه‌به‌ز، کۆمه‌له‌ی ئازادی و ژیانه‌وه‌ یه‌کیتی کورد کازیک(KAJYK)، (سلیمانی: 2015)

نه‌وزاد عه‌لی ئه‌حه‌مد، به‌شیکی تر له‌ به‌ره‌مه‌کانی، د.که‌مال فوئاد، کتییی دووه‌م، (هه‌ولێر: 2017)

حه‌مید ئه‌بویه‌که‌ر به‌درخان، که‌مال فوئاد پیاویک له‌ یاقوت، (هه‌ولێر: 2016) د. که‌مال فوئاد، کوردستان یه‌که‌مین روژنامه‌ی کوردی 1898-1902، چ 3، (تاران: 2006)

2.6. گۆفارین کوردی:

د. که‌مال فوئاد، چه‌ند زانیاری یه‌ک له‌ باره‌ی بزونه‌وه‌ی خویندکارانی کوردیه‌ له‌ هه‌نده‌ران، هافیبون (گۆفاره‌کا ره‌وشه‌نبری گشتی یه‌، ژماره‌ 2- 3، (Berlin:1998).

3.6. ژێده‌رێن ئه‌لمانی:

Birgit Ammann, Kurden in Europa ,Ethnizität und Diaspora, (Berlin: 2000).

Hilmi Abas, Alt Kurdische Kampf-und Liebes Lieder, (München:2004).

Ali Homam Ghasi, Die Kurden Waisen Kinder des Universums, (Herford:1994).

Mehmet Aktas, Birgit Ammann und..., Die Geschichte Kurdischer Migration nach Berlin. (Berlin: 2003).

Bahar Baser, Kurdish Diaspora Activism Europe in: Kenan Engin (Hrsg.) Kurdische Migrant -Innen in Deutschland Lebenswelten- Identität- Politische Partizipation, (Kassel:2019).

Mahmood Hama Tschawisch, Die Kurdische Exil in Deutschland von den 70er Jahren bis heute, (Marburg:1996.)

عهباس به شهك مهزن ژگه نجاتیا خوه ل كوردستانێ بۆراندیه ل كێله كا گولا
ئوردیهی .
2. Hilmi Abas, Vgl, S.9.
3. ¹ چه مال نه بهن سالا 1933 ئی ل سلیمانیهی ژ دایك بوویه. پشكا
فیزیا و بیرکاری ل زانکویا به غدا ب دوامی ئینایه، ژ سالا 1955 ههتا 1961
ماموستایه دکر. سالا 1959 ئی دگه ل چه ند هه فبیرین خوه كاژیک (کۆمه له ی
نازادی و ژیا نه وه و یه کیتی کورد) دامه زرا ند. سالا 1962 چوو سوپسرا و
پاشی چوو ئه لمانیا ئاکنجی بوو و د 8 ی کانوئا ئیکتی 2018 ل بهرلین چوو
بهر دلۆقانیی. بو پتر پیژانینان بنیره. (Tschawisch, 1996, S118-
119).

ل ئه لمانیا چوو دلۆقانیا خودی. ئیسماعیل ته نیا، بزافی رۆژنامه گه ریی کوردی
له ئه لمانیا 2006-1963، (هه ولیر: 2010)، ل 25-22
5. ¹ کۆمه لا قوتابیین کورد ل ئه یروپا د سالا 1949 ئی ل باژیری لۆزان یا
سوپسرا هاته دامه زرا ندن و پشتی سالا کی ژ بهر ئیک هلوه شیا. کۆمه لا نافبری
دته مه نی خوه بی کورتدا ب شانده کی به شداری د دووه مین مپهره جانا لاوین
جیهانی دا کر ل بو داپست و هه روسا به شداری د کۆنگرا قوتابیین جیهانی دا
کر ل سوفا. ئیک ژ ئه ندامین شانده ی عه بدولا قادر بوو کو شیا وه ک نوینه رین
کورد گوتار و سمیناران پیشکیکش بکه ت. بو پتر پیژانینان بنیره:
جعفر، المصدر سابق، ص 88، 89
1. ¹ ئه و کوری کورده ک ئوسمانی و دایکه نه مساییه، ل سالا 1922 ئی ل
بهرلین ژ دایک بوویه بابی وی وه کی دیپلوماتکار و رۆژه لاتناس کار دکر. حلمی

هجرة الطلاب الأكراد إلى ألمانيا (1945-1975)

ملخص:

تعد هجرة الكلبة الكرد الى ألمانيا ما بين 1945-1975 قاهره جديده و بدياه مرحله پقافيه كرده مهمه في تاريخ الكرد الحديپ، بنهايه الحرب العالميه البانيه 1939-1945 هاجر عدد من الكلبة الكرد من عوائل غنيه و پقافيه لغرج الدراره الى ألمانيا. في تلك الفتره كان يتوجب على الأشخاص الذين يريدون الرفع من مستواهم العلمی و البقافي أن يتجهوا الى دول متقدمه ميل ألمانيا، لعدم توفر تلك الفرصه في أوگانهم. وكذلك الحال في الخمسينات و الستينات من القرن العشرين هاجرت مجموعه أخرى من الكلبة الكرد الى ألمانيا عن طريق الزمالات الدرارسيه و البعج الاخر هاجرو الى ألمانيا بسبب الأوجاع السياسيه الصعبه في تلك الفتره. في هذا البحث كانت هناك محاوله لمناقشه بعج القچايا المتعلقه بالكلبه المهاجرين الكرد الى ألمانيا ما بين الفتره 1945-1975 و منها ما هي أسباب هجره الكرد الى ألمانيا؟ و كم عددهم؟ ماژا كان نوع النشاکات التي قاموا بها؟ أپيرت هژد السته و العديد من السته الأخری ذات الصله بهژا المعال في هژد الدراره والتي كانت محاوله الأجابه على هژد التساؤلات بالاعتماد على المصادر التاريخيه الأصيله.

Kurdish students diaspora in germany(1945-1975)

ABSTRACT:

The migration of Kurdish students to Germany between 1945 and 1975 represents a significant phenomenon, marking the emergence of a crucial cultural phase in modern Kurdish history. Following World War II (1939-1945), numerous Kurdish students from affluent and culturally rich backgrounds migrated to Germany for educational purposes. During this period, individuals seeking to enhance their academic and cultural stature were compelled to pursue opportunities in advanced nations like Germany, given the lack of such opportunities in their home countries. Additionally, in the 1950s and 1960s, another wave of Kurdish students migrated to Germany through academic scholarships, while others fled due to challenging political conditions. This research endeavors to address various issues concerning the migration of Kurdish students to Germany from 1945 to 1975. Key inquiries include the motivations behind Kurdish migration to Germany, the quantitative aspect of migration, and the nature of their activities. Through reliance on authentic historical sources, this study aims to provide comprehensive answers to these questions and shed light on this significant aspect of Kurdish migration history.